

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

DEPARTAMENT DE CIÈNCIES HISTÒRIQUES I TEORIA DE LES ARTS

***LES REPERCUSSIONS DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES
FILIPINES A LES ILLES BALEARS***

VOLUM I

ANTONI MARIMON RIUTORT

JUNY 1993

ANTONI MARIMON RIUTORT

UNIVERSITAT ILLES BALEARS	
SECRETARIA GENERAL (Inst.: Doctorate)	
N.º	191
Data	20 juliol 93
R. I. R. A. D.	

***LES REPERCUSSIONS DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES
FILIPINES A LES ILLES BALEARS***

VOLUM I

**TESI DE DOCTORAT DIRIGIDA PEL DOCTOR SEBASTIÀ SERRA BUSQUETS
DEPARTAMENT DE CIÈNCIES HISTÒRIQUES I TEORIA DE LES ARTS
UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS
JUNY 1993**

Antoni Marimon Riutort

Vost i plaer Serra

INDEX GENERAL

NOTA PREVIA.....	11
1. INTRODUCCIO.....	13
2. FONTS I BIBLIOGRAFIA.....	42
2.1. Fonts.....	43
2.1.1. Llistats de caràcter oficial.....	43
2.1.2. Publicacions.....	46
2.1.3. Fonts bibliogràfiques.....	49
2.1.4. Fonts arxivístiques.....	74
2.1.5. Fonts orals indirectes.....	75
2.2. Bibliografia.....	76
2.2.1. Bibliografia bàsica balear.....	77
2.2.2. Bibliografia bàsica general.....	95
2.2.3. Bibliografia complementària balear.....	126
2.2.4. Bibliografia complementària general.....	171
3. LES COLONIES ESPANYOLES D'ULTRAMAR A FINALS DEL S XIX...240	
3.1. L'illa de Cuba: les reformes espanyoles i les guerres independentistes.....	242
3.1.1. Cuba entre el 1810 i el 1868.....	244
3.1.2. La Guerra dels Deu Anys.....	249
3.1.3. Autonomistes i espanyolistes.....	253
3.1.4. Les reformes d'Antoni Maura.....	261
3.1.5. Les reaccions al projecte de Maura, a l'Havana i a Madrid.....	272
3.1.6. La revolució de José Martí.....	282
3.1.7. La Guerra de Cuba (1895-1898).....	289
3.2. La situació a Puerto Rico.....	310

3.3.	Les lluites a les Filipines.....	323
3.3.1.	Filipines, la colònia oblidada.....	325
3.3.2.	Weyler, governador general de les Filipines.....	330
3.3.3.	Les reformes d'Antoni Maura.....	338
3.3.4.	La insurrecció de 1896 i la intervenció nord-americana.....	357
4.	LES RELACIONS ENTRE LES ILLES BALEARS I LES COLONIES DURANT EL SEGLE XIX.....	419
4.1.	Les relacions comercials amb les colònies fins al 1895.....	421
4.2.	L'emigració a les colònies d'Ultramar durant els XIX.....	434
4.2.1.	L'emigració a Cuba fins al 1898.....	436
4.2.2.	L'emigració a Puerto Rico fins al 1898....	447
4.2.3.	L'emigració a les Filipines durant el segle XIX.....	460
4.3.	Notes sobre la repercussió de la Guerra dels deu anys a les Illes Balears.....	466
5.	LA PARTICIPACIO DELS BALEARS EN LES GUERRES DE CUBA I DE LES FILIPINES.....	507
5.1.	L'exèrcit espanyol i les guerres de Cuba i de les Filipines.....	508
5.2.	Qui eren els que s'incorporaven a l'exèrcit.....	519
5.3.	Quants de mallorquins, menorquins, eivissencs i formenterencs s'incorporaren a l'exèrcit?.....	527
5.4.	La partida de les tropes.....	532
5.5.	Els soldats illencs a Cuba: la seva mortalitat...	541

5.5.1. Introducció.....	541
5.5.2. Causes de la mortalitat.....	543
5.6. Els soldats illencs a les Filipines: la seva mortalitat.....	562
5.6.1. Introducció.....	562
5.6.2. Causes de la mortalitat.....	563
5.7. Els soldats illencs a Puerto Rico: la seva mor- talitat.....	577
5.8. Els repatriats.....	579
5.8.1. Introducció.....	579
5.8.2. Els repatriats durant les guerres de Cuba i de les Filipines (febrer de 1895-agost de 1898).....	581
5.8.3. Els repatriats després de l'armistici de l'agost de 1898.....	584
5.8.4. Les condicions de la repatriació.....	586
5.8.5. Els repatriats segons el seu poble d'ori- gen.....	591
5.9. La participació illenca a les guerres d'Ultramar de 1895-98 en relació a la població de les Illes Balears.....	596
5.10. Alguns balears que es destacaren a les guerres colonials de 1895-98.....	603
5.10.1. Generals, caps i oficials que participa- ren a la Guerra de Cuba.....	604
5.10.2. Sergents, caporals, soldats i mariners que es distingiren a Cuba.....	611
5.10.3. Oficials que es destacaren a les Fili- pines.....	618
5.10.4. Caporals i soldats que es distingiren a les Filipines.....	620
6. EL GENERAL WEYLER A CUBA.....	644
6.1. Apunts biogràfics.....	647
6.2. Weyler, governador general de Cuba. La seva obra "Mi mando en Cuba".....	653

6.3. Anàlisi temàtic de "Mi mando en Cuba".....	666
6.3.1. Els soldats i la qüestió sanitària.....	666
6.3.2. Tècniques de guerra.....	674
6.3.3. La "reconcentració".....	678
6.3.4. Mesures econòmiques.....	682
6.3.5. Els polítics, la premsa i les reformes....	685
6.3.6. Els Estats Units d'Amèrica.....	690
6.3.7. Els "insurrectos".....	692
6.3.8. Altres aspectes.....	695
7. EL SEGUIMENT DE LES GUERRES.....	696
7.1. El general Weyler és nomenat capità general de Cu- ba.....	697
7.2. La mort de Maceo.....	698
7.3. Les Filipines.....	700
7.4. L'inici de la guerra amb els Estats Units.....	701
7.5. Els reforços de tropes a Mallorca, Menorca i Eivissa.....	702
7.6. Mesures defensives i por davant un atac nord-ame- ricà.....	706
7.7. La derrota espanyola i el retorn a la normalitat.	714
8. LES REPERCUSSIONS IDEOLÒGIQUES DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES FILIPINES A LES ILLES BALEARS.....	722
8.1. Introducció: la Guerra de Cuba i el seu signifi- cat ideològic.....	723
8.2. El reforçament del centralisme a Mallorca.....	728
8.2.1. L'exèrcit.....	729
8.2.1.1. L'exèrcit espanyol de la Restaura- ció.....	729
8.2.1.2. El general Weyler i el Cercle Weylerista.....	732

8.2.2. Les ideologies unitaristes davant la guerra de Cuba.....	745
8.2.2.1. El conservadorisme.....	746
8.2.2.2. El liberalisme.....	757
8.2.2.3. El carlisme.....	772
8.2.2.4. El socialisme.....	777
8.2.2.5. El republicanisme unitarista.....	783
8.2.2.6. Dos regeneracionistes espanyols....	791
8.2.3. Les cambres de comerç i d'agricultura de Palma davant el regeneracionisme.....	794
8.2.4. El procés de castellanització a finals del segle XIX.....	799
8.2.5. L'església i la Guerra de Cuba.....	808
8.3. El sorgiment del regionalisme.....	827
8.3.1. La nova generació modernista i la seva actitud davant la guerra de Cuba.....	829
8.3.1.1. La Roqueta.....	831
8.3.1.2. Nova Palma.....	835
8.3.1.3. La Veu de Mallorca.....	837
8.3.1.4. La Almudaina.....	841
8.3.2. El republicanisme federalista i la Guerra de Cuba. El Centre Regionalista.....	850
8.3.3. La defensa de la llengua i de la cultura de Mallorca (1898-1900).....	860
8.4. Les repercussions ideològiques de les guerres de Cuba i de les Filipines a Menorca.....	863
8.4.1. L'església de Menorca davant la guerra de Cuba.....	864
8.4.2. La premsa monàrquica.....	866
8.4.3. El poema "El soldat espanyol".....	868
8.4.4. El Porvenir del Obrero.....	869
8.5. Les repercussions ideològiques de les guerres de Cuba i de les Filipines a Eivissa.....	871
8.5.1. El Diario de Ibiza.....	872
8.5.2. La Bandera de Ibiza.....	874
8.5.3. L'"eivissenquisme" del 1898.....	875
8.5.4. L'església d'Eivissa davant la guerra de Cuba.....	877
8.5.5. La mort de Vara de Rey.....	878
9. LES REPERCUSSIONS SOCIALS, ECONOMIQUES I CULTURALS.....	959

9.1.	Conseqüències de les pèrdues humanes il·lenques a causa de les guerres colonials de 1895-98.....	961
9.2.	La repercussió social de la repatriació.....	965
9.3.	La Junta de Protecció al Soldat.....	972
9.4.	Les manifestacions de repatriats.....	980
9.5.	Els "supervivents".....	985
9.6.	L'emigració a les antigues colònies després del final de la guerra.....	986
9.6.1.	L'emigració a Cuba (1898-1907).....	986
9.6.2.	L'emigració a Puerto Rico (1898-1900).....	990
9.6.3.	L'emigració a les Filipines.....	993
9.7.	Les repercussions econòmiques.....	993
9.8.	Les relacions comercials amb les ex-colònies es- panyoles després de les guerres	1007
9.9.	La repercussió de les guerres colonials en la cultura popular: les gloses.....	1018
10.	CONCLUSIONS.....	1051
11.	APENDIX DOCUMENTAL.....	1066
11.1.	Les colònies espanyoles d'Ultramar.....	1067
11.1.1.	Fullet d'Antoni Maura "Proyecto de Ley reformando el gobierno y administración civil de las islas de Cuba y Puerto Ri- co" (1893).....	1068
11.1.2.	Fragments dels discursos d'Antoni Maura sobre la qüestió cubana.....	1080
11.1.3.	Octaveta contra Maura (Pinar del Río, 1894).....	1086
11.1.4.	Fullet d'Antoni Maura "Real Decreto de 19 de mayo de 1893 relativo al régimen municipal para los pueblos de las pro- vincias de Luzón y de Visayas".....	1088
11.1.5.	Fullet de Julián Blanco "El Proyecto de Ley sobre reformas del gobierno en	

Cuba y Puerto Rico" (1893).....	1123
11.1.6. Governadors generals de Cuba (1868-98)..	1143
11.1.7. Manifest de Montecristi (1895).....	1145
11.1.8. Constitució cubana de Jimaguayú (1895)..	1153
11.1.9. Octaveta independentista filipina.....	1157
11.2. L'emigració balear a Cuba i Puerto Rico (1892- 1900).....	1159
11.3. La Guerra dels Deu Anys (1868-1878).....	1169
11.3.1. Tres articles de "El Juez de Paz" (Pal- ma, 1869).....	1170
11.4. Registre dels soldats balears morts a Cuba, les Filipines i Puerto Rico (1895-99).....	1177
11.5. Registre dels soldats balears repatriats de Cu- ba, les Filipines i Puerto Rico (1896-99).....	1223
11.6. El general Weyler a Cuba.....	1293
11.6.1. Principals bans, circulars i decrets dic- tats per Weyler a Cuba.....	1294
11.6.2. El General Weyler a Cuba vist per l'es- criptor Baltasar Porcel.....	1332
11.6.3. Resum biogràfic del general Valerià Weyler Nicolau.....	1334
11.7. Les repercussions ideològiques.....	1336
11.7.1. El weylerisme.....	1337
11.7.2. El liberalisme.....	1364
11.7.3. El carlisme.....	1377
11.7.4. El republicanisme unitarista.....	1383
11.7.5. Les cambres de comerç i d'agricultura...	1460
11.7.6. L'Església.....	1468
11.7.7. El regionalisme.....	1514
11.7.8. El republicanisme federalista.....	1530
11.7.9. La repercussió ideològica a Menorca....	1540
11.7.10. La repercussió ideològica a Eivissa....	1550

11.8. Les repercussions socials, econòmiques i culturals.....	1562
11.8.1. La repatriació.....	1563
11.8.2. Llistat de pensions a viudes i pares de soldats.....	1612
11.8.3. La subscripció nacional voluntària de 1898.....	1616
11.8.4. Els supervivents.....	1629
11.8.5. El reclutament militar.....	1634
11.9. Cronologia (1895-98).....	1641
12. APENDIX GRAFIC.....	1675
12.1. Les relacions comercials entre les Balears i les Antilles en el segle XIX.....	1676
12.2. L'emigració balear a les Antilles.....	1697
12.3. La Guerra de Cuba.....	1714
12.4. La Guerra de les Filipines.....	1752
12.5. Balears que lluitaren a Cuba o a les Filipines.....	1763
12.6. El general Weyler.....	1789
12.7. Altres il·lustracions.....	1816

INDEX DE MAPES

1. L'illa de Cuba: províncies i ciutats més importants.....	243
2. Les illes Filipines.....	324
3. Mallorquins morts a les guerres de Cuba i de les Fili- pines (1895-98).....	574
4. Menorquins morts a les guerres de Cuba i de les Fili- pines (1895-98).....	575
5. Eivissencs i formenterencs morts a les guerres de Cuba i de les Filipines (1895-98).....	576
6. Mallorquins repatriats de les guerres de Cuba i de les Filipines (1896-1900).....	600
7. Menorquins repatriats de les guerres de Cuba i de les Filipines (1896-1900).....	601
8. Eivissencs i formenterencs repatriats de les guerres de Cuba i de les Filipines (1896-1900).....	602

INDEX DEL VOLUM I

NOTA PREVIA.....	11
1. INTRODUCCIO.....	13
2. FONTS I BIBLIOGRAFIA.....	42
2.1. Fonts.....	43
2.1.1. Llistats de caràcter oficial.....	43
2.1.2. Publicacions.....	46
2.1.3. Fonts bibliogràfiques.....	49
2.1.4. Fonts arxivístiques.....	74
2.1.5. Fonts orals indirectes.....	75
2.2. Bibliografia.....	76
2.2.1. Bibliografia bàsica balear.....	77
2.2.2. Bibliografia bàsica general.....	95
2.2.3. Bibliografia complementària balear.....	126
2.2.4. Bibliografia complementària general.....	171

NOTA PREVIA

Voldria agrair al professor Sebastià Serra, director d'aquesta tesi, els consells i orientacions que m'ha donat durant la meva recerca, així com la confiança que m'ha demostrat.

També agraeisc l'interès i els comentaris dels professors Miquel Duran, Jordi Casassas i Maria Barceló.

A més, he d'expressar el meu reconeixement a una sèrie de persones que m'han ajudat desinteressadament. En primer lloc, a la meva dona, Margalida Frau que ha mecanografiat la tesi. En segon lloc, a un grup d'amics i investigadors que han posat al meu abast diferents fonts o bibliografia, com Marta Aspachs, Rosa Maria Calafat, Bartomeu Carrió, Joan Casanovas, Arnau Company, Miquel Costa, Josep Estelrich, Pere Fullana, Antoni Ginard, David Ginard, Domingo Jiménez, Francesc Lladó, Antoni Mas, Antoni Nadal, Cristina Oliver, Emilià Pàez, Ignació Peiró, Damià Pons, Miquel Pons, Joan Pou, Antònia Ripoll, Maurici Ruiz, Francesc Sàez, Xavier Salvà, Antònia Sastre, Gabriel Seguí, Maria Simó, Josep Tomàs, Antoni Vidal i Jordi Vidal.

En qüestions informàtiques he comptat amb el suport de Francesc Serra i Arnau Company, i en qüestions lingüístiques, amb el de Gabriel Colom i Catalina Company. També m'ha estat de gran ajuda la col·laboració de la directora de la Biblioteca del Parlament Balear, Aina Le-Senne, i de la de la Biblioteca Antoni Maura, de Madrid, Carmen Rivera.

Per poder realitzar aquesta tesi ha estat bàsic haver gaudit d'una beca d'investigació de la conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear (1989-1991). També m'ha ajudat molt haver estat adscrit com a becari d'investigació al departament de Ciències històriques i teoria de les Arts de la Universitat de les Illes Balears i formar part del grup investigador del Seminari de Moviments Socials a les Illes Balears (des de 1985).

1. INTRODUCCIO

En la història contemporània de les Illes Balears les guerres de Cuba i de les Filipines ocupen un lloc preeminent. Hem partit de la hipòtesi que els conflictes colonials de 1895-98 repercutiren demogràficament, econòmicament i ideològicament sobre les Balears i afectaren un segment important de la població.

Fins llavors els factors externs, si descomptam les epidèmies i l'emigració (1), havien afectat només algunes elits d'unes societats que eren majoritàriament pageses (2).

S'ha de constatar un relatiu aïllament de les societats insulars, per una banda respecte als territoris continentals, i per l'altra, entre les diferents illes (3).

L'arxipèlag balear està constituït per quatre realitats històriques diferents, Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera. El terme "balear", d'origen romà, havia estat substituït a l'edat Mitjana pel terme Mallorca. Així es creà un Regne de Mallorca com a entitat política autònoma que abarcava totes les illes, si bé cada illa disposava de les seves pròpies institucions. Durant el segle XVIII, paral·lelament al procés de centralització política es recuperà el terme "Balears". El districte militar de les Illes rebé el nom de Capitania General de Balears. La constitució de Cadis de 1812 ja parlava de les Illes Balars com una unitat. Finalment, la divisió administrativa de Javier de Burgos de 1833 creava la província de Balears, amb capital a Palma, que no reconeixia la diversitat insular. Es crearen la Diputació Provincial de Balears i el Govern Civil de Balears. El 1833 el butlletí provincial encara s'anomenava "Boletín Oficial de Mallorca", però

el 1836 ja passà a dir-se "Boletín Oficial Balear". Així i tot el terme "balear" no va tenir arrelament popular durant el segle XIX.

La participació dels illencs en la Guerra de Cuba té diversos precedents en la seva participació en les nombroses guerres, la major part de caràcter colonial, que va mantenir l'Estat Espanyol en el segle XIX i començaments del XX.

L'enumeració dels conflictes bèl·lics és llarga: Guerra d'independència d'Hispano-Amèrica (1810-24), Guerra d'Àfrica (1859-60) (5), Campanya de Mèxic (1861), Campanya de Santo Domingo (1863-65), Guerra del Pacífic (1866), Guerra dels Deu Anys (1868-78). Amb posterioritat a les guerres de Cuba i de les Filipines (1895-98), tenim la Guerra del Marroc (1909-27) (6) i, en certa manera, la participació illenca en la Campanya de Rússia, durant la Segona Guerra Mundial (7).

A més, convé tenir en compte que pels illencs varen tenir el caràcter de guerres externes la Guerra del Francès (1808-14) (8), i les Guerres Carlistes (1833-40; 1846-49; 1872-76) (9).

L'objecte d'estudi principal d'aquesta tesi són la participació illenca i les repercussions de les guerres de Cuba i de les Filipines, i del breu conflicte entre l'Estat Espanyol i els Estats Units que s'hi va superposar. Aquesta elecció obeeix a diversos motius. Es un tema quasi inèdit en la historiografia illenca, es pot treballar amb perspectiva i disposam d'una im-

portant quantitat de fonts. A més, es tracta d'un tema d'història política i social que pot rebre un tractament de caràcter narratiu i pot tenir una certa repercussió social, dos aspectes que consideram de gran importància.

Varem partir de la hipòtesi que la Guerra de Cuba era el conflicte colonial més paradigmàtic i també el més important pel que fa a la participació illenca i a la seva repercussió sobre les societats de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera. Aquestes repercussions serien sobretot de caràcter social i demogràfic, però també de tipus polític i cultural, i fins i tot econòmic. Les repercussions socials i demogràfiques afectarien negativament els grups de població més desfavorits econòmicament, mentre que les repercussions ideològiques farien ressorgir la qüestió regional, almenys a Mallorca. El fet que dos mallorquins, Antoni Maura i Valeria Weyler, ocupassin alts càrrecs dins l'administració colonial espanyola, faria que la repercussió ideològica fos especialment important a les illes Balears.

L'objectiu primordial d'aquesta investigació és valorar qualitativament i quantitativament l'abast de la commoció causada per les guerres de Cuba i de les Filipines a les Illes Balears, així com els seus precedents i les seves conseqüències.

Els límits cronològics, en un sentit molt restrictiu, vénen donats per la durada dels conflictes bèl·lics, entre 1895 i 1898. Ara bé, les conseqüències directes del conflicte es perllonguen durant el 1899 -la repatriació dels soldats- i les indirectes en-

cara es fan notar, d'una manera més imprecisa, durant els primers anys del segle XX. Pel que fa als precedents, és inevitable remuntar-se a la primera Guerra de Cuba de 1868 a 1878. En alguns aspectes complementaris com les relacions comercials, hem agafat com a punt d'arrencada el començament del segle XIX. En resum, el nucli principal de la investigació es refereix al període 1895-1899.

L'àmbit espacial és molt complex. Per una banda tenim les Illes Balears, que malgrat constituir quatre realitats diferents formaven una única província de l'Estat Espanyol.

Per l'altra banda, tenim les darreres colònies espanyoles d'Ultramar, si no incloem els petits territoris que l'Estat Espanyol tenia a Africa. Aquestes colònies no tenien res en comú, fora de la seva comuna dependència de Madrid.

Les colònies americanes de Cuba i Puerto Rico eren les més importants, fins al punt que de vegades s'utilitza impròpiament l'expressió Guerra de Cuba per a referir-se al conjunt de guerres colonials que es desenvoluparen entre 1895 i 1898. Dins la nostra investigació, Puerto Rico resta en un segon terme ja que només hi va haver alguns intents independentistes i la invasió nord-americana. A Asia, les Filipines i les seves dependències (Marianes, Carolines i Palaos), constituïen un immens conjunt insular molt poc homogeni. El lligam entre aquests dos conjunts insulars -les Balears i les colònies d'Ultramar- ho constituïa l'Estat Espanyol. Un estat, el de la Restauració, de caràcter liberal i centralista, que també inclou en el seu si el major part de les terres de parla catalana, una realitat cultural i lingüística que

també s'ha tengut en compte.

Sobre aquest marc espacial intervé el 1898 una emergent potència imperialista: els Estats Units. Aleshores la Guerra de Cuba quasi adquireix una dimensió universal perquè entren en joc les diplomàcies de grans potències de l'època, com l'Imperi Alemany, Gran Bretanya o França. Aquest segon marc de referència espacial només s'ha tengut en compte d'una manera puntual.

Com a paral·lelismes històrics de la Guerra de Cuba ens han interessat els casos, a nivell estatal, de la guerra del Marroc (10), i a nivell internacional, de la guerra d'Abissínia de 1894-96, i de la guerra russo-japonesa de 1904-1905 (11).

A nivell de nacionalitats de l'Estat Espanyol, ens han interessat estudis relatius a nacionalitats com Galícia (12) i el País Valencià (13).

La primera aproximació a les repercussions de la Guerra de Cuba a les Balears la vaig realitzar el 1985, en col·laboració amb Xavier Salvà Picó. Es titulava "El 98 i Mallorca". Es tractava d'un treball de curs de l'assignatura d'Història Contemporània de la facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de les illes Balears (14).

El 1987, ja en solitari, i sota la direcció del professor Sebastià Serra vaig reprendre el tema de la guerra de Cuba i la seva relació amb les illes de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera. El setembre de 1988 vaig llegir, a la Universitat de les Illes Balears, -UIB-, la tesi de llicenciatura "Les repercussions

de les guerres de Cuba i de les Filipines a les Illes Balears", que es centrava, sobretot, en l'estudi dels soldats illencs que moriren en aquest conflicte i apuntava diverses línies d'investigació que serien desenvolupades posteriorment. El tribunal va estar format pels professors de la UIB Miquel Duran, Carles Manera i Sebastià Serra.

Dos anys després, el novembre de 1990, vaig presentar la memòria d'investigació del tercer cicle de Ciències Històriques. El títol era el mateix que el de la tesina però el contingut era molt diferent. Tenia dues parts, per una banda un projecte amb les fonts i la bibliografia de la tesi doctoral, i per l'altra un capítol ja elaborat de la tesi, titulat "Les repercussions ideològiques de la Guerra de Cuba a Mallorca (1895-1900)". El tribunal va estar format pels professors de la UIB, Maria Barceló, Miquel Duran i Sebastià Serra.

Des del 1991 form part de l'equip investigador que analitza l'emigració de les Illes Balears a Amèrica. Aquest equip, format per Joan Buades, Arnau Company, Rosa Maria Calafat, Maria Antònia Manresa, Margalida Mas, Climent Picornell, Pere Salvà i Antònia Ripoll, està dirigit per Sebastià Serra i l'ha finançat l'Institut d'Estudis Baleàrics del Govern Balear.

Aquest mateix any vaig rebre el premi Ciutat de Palma d'investigació en l'àrea d'humanitats amb un projecte d'investigació titulat "La política colonial d'Antoni Maura i Montaner: les colònies espanyoles de Cuba, Puerto Rico i les Filipines a finals del segle XIX".

El present treball es pot incloure dins el que s'anomena història política i social. S'ha donat gran importància als factors culturals i ideològics, sense que això suposi prescindir dels factors econòmics. També s'han tengut en compte alguns aspectes de caràcter demogràfic.

La nostra intenció ha estat elaborar un tipus d'història narrativa, que doni importància als fets i al seu context, a la cronologia i a les individualitats. Aquesta història de caràcter descriptiu s'ha fet amb un aparell crític que hem intentat fos el més rigorós possible.

Hem intentat relacionar la història de Mallorca i de les Illes Balears amb la història general de l'Estat Espanyol i la història d'Amèrica. Aquesta qüestió planteja nombrosos problemes. D'entrada no resulta fàcil fer una "història balear", sinó que es juxtaposen la història de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera, de la mateixa manera que se sol fer quan s'intenten redactar històries dels Països Catalans.

Un altre problema és la relació de la història de Cuba, Puerto Rico i les Filipines a l'època colonial amb la història general de l'Estat Espanyol.

En tot cas, personatges com Antoni Maura o Valerià Weyler ens han permès passar d'un àmbit a l'altre i establir múltiples lligams entre el context insular, el context estatal i el context americà.

Un altre factor a tenir en compte és el caràcter interdisciplinari d'aquest treball. Sovint he incorporat elements procedents de la història de la literatura i de la geografia, que són imprescindibles per a comprendre la història social, política i cultural.

En cap moment hem volgut aplicar a la nostra recerca un model fet per una altra societat i que això condicionàs el curs de la investigació. Hem procurat no partir d'idees preconcebudes i no caure en maniqueïsmes tan fàcils com falsos.

Pel que fa a la bibliografia, he considerat adient partir de la producció historiogràfica sobre l'Estat Espanyol que estudia l'Època de la Restauració, que és el context general en el qual se situa el nostre treball. En aquest sentit ens ha estat de gran utilitat l'aproximació bibliogràfica a la Restauració com a sistema polític de referències realitzada per Jordi Casassas (15). Entre la vasta bibliografia que s'ocupa de la Restauració hem utilitzat sobretot les obres de Melchor Fernández Almagro, encara no superades en la seva minuciosa descripció de la vida política de la capital de l'estat (16) i les síntesis, més recents, de José María Jover Zamora (17), i Feliciano Montero (18).

Respecte a l'espai català sota la Restauració, la bibliografia també és molt àmplia. Entre altres, ens han servit per ubicar els context català les síntesis de Borja de Riquer (19) i Josep Termes (20) i l'obra clàssica d'Antoni Rovira i Virgili sobre el catalanisme (21). També hem tengut en compte els ca-

pítols dedicats a la Restauració a Catalunya, el País Valencià i les Illes en la "Història dels Països Catalans" coordinada per Albert Balcells (22).

Disposam d'una visió general de la historiografia mallorquina de la Restauració gràcies a Pere Fullana (23). Encara que no disposam de cap síntesi, diversos aspectes de la història política, social i cultural han estat treballats per Miquel Duran (24), Bartomeu Carrió (25), Antoni J. Colom (26), el mateix Pere Fullana (27), Pere Gabriel (28), Josep Massot (29), Josep Melià (30), Mateu Morro i Sebastià Serra (31), Bel Peñarrubia (32), Jaume Pomar (33), Damià Pons (34), Francesc Sàez Isern (35), i Antoni Serra (36), entre d'altres.

En canvi, tenim pocs estudis sobre la Restauració a les altres illes. Per Menorca, es pot citar a Josep Portella (37) i Josep Maria Quintana (38). En el cas d'Eivissa s'ha de recórrer a l'obra d'Isidor Macabich (39), i en el de Formentera a la de José Luis Gordillo Courcieres (40).

Si passam del context general de la Restauració al tema concret que ens ocupa veurem que no abunden els estudis dedicats a analitzar les repercussions internes de les guerres colonials de finals del XIX (41).

A nivell estatal, cal destacar les diverses obres de Carlos Serrano que analitza des de les repercussions més ideològiques i polítiques a les de caràcter més econòmic i social (42). De caràcter marcadament social s'ha de destacar el treball de Elena Hernández Sandoica i María Fernanda Macebo sobre la higiene en la

Guerra de Cuba (43). Alguns aspectes concrets han estat analitzats per, entre altres, Joseba Agirreazkuenaga (44), Codina, Fabro, Ferret i Gómez (45), Antonio Elorza (46), Manuel R. Morena (47), Rafael Núñez (48), Joaquim Roy (49), Núria Sales (50) i Javier Vidal Olivares (51).

A Mallorca, sobre les repercussions a la Guerra de Cuba s'ha de destacar el treball de Josep Mulet Joan, Josep Pujol Salom, Joan Roca Avellà i Josep A. Umbert Guimó realitzat el 1988 i encara inèdit el 1993, que analitza diversos aspectes ideològics i socials de les guerres de 1868-78 i 1895-98 (52). Sobre la Guerra de les Filipines només s'ha publicat l'article de Leandro Garrido, centrat exclusivament en els mallorquins que formaren part dels "Ultimos de Filipinas" (53). A Eivissa disposam de l'estudi de Josep Verdera (54).

Aquest treball s'ha realitzat amb una gran diversitat de fonts, que van des dels llistats de baixes de caràcter oficial publicats a la "Gaceta de Madrid" o en el "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra" fins a les fonts orals indirectes, passant per la premsa i les publicacions no periòdiques de l'època i per la documentació de diversos arxius, sobretot l'Arxiu Antoni Maurra, de Madrid. Aquestes fonts es complementen les unes a les altres i ens permeten oferir una àmplia panoràmica de les conseqüències de les guerres de Cuba i de les Filipines a les Illes Balears.

Els llistats oficials de baixes dels exèrcits espanyols de

Cuba i de les Filipines ens ofereixen una informació bastant completa i molt detallada, no exempta però, d'errades, llacunes -no inclouen les baixes de marina ni els oficials- que s'ha hagut de completar a través, sobretot, de la premsa, i, en alguna ocasió, de la bibliografia, de les fonts arxivístiques i de les fonts orals indirectes. S'ha d'indicar que en aquestes llistes, en algunes ocasions, els llinatges catalans i els topònims illencs apareixen desvirtuats i castellanitzats, la qual cosa ens ha obligat, quan això era possible, a realitzar una tasca de recuperació dels topònims i llinatges originals (55).

Una altra font bàsica pel nostre treball ha estat la premsa periòdica editada a Palma, Maó i Eivissa. Conscients que qualsevol estudi del contingut de la premsa ha de partir del mitjà que s'analitza, ens hem esforçat per esbrinar quin era el panorama general de les publicacions il·lenques en el període 1895-1900, i quines eren les característiques fonamentals de cada publicació: periodicitat, tiratge col·laboradors, propietaris i ideologia (56). Evidentment, no té el mateix valor un article publicat a una revista local que aquest mateix article aparegut al diari de més tirada de la capital (57). Un altre factor que s'ha de tenir en compte, perquè limita la dimensió social de la nostra font, és l'elevat grau d'analfabetisme existent a la Mallorca finisecular, un 77,93% per al conjunt de les Illes Balears, el 1900 (58).

Entre les publicacions que hem consultat, volem destacar "La Almudaina", "El Ancora", "La Bocina", el "Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca", "La Correspondencia", "El

Día", "Heraldo de Baleares", "Mallorca Dominical", "La Roqueta" "La Última Hora" i "La Veu de Mallorca", de Palma; "El Bien Público", de Maó; i el "Diario de Ibiza" d'Eivissa.

També és una font importantíssima l'abundant bibliografia contemporània o immediatament posterior a l'època estudiada. Entre les obres especialment interessants cal destacar, en primer lloc, les memòries del general Valerià Weyler i Nicolau, titulades Mi mando en Cuba (Madrid, 1910, cinc volums), que constitueixen una vertadera història militar de la Guerra de Cuba (59). En segon lloc, el Proyecto de ley reformando el gobierno y administración civil de las islas de Cuba y Puerto Rico presentado en el congreso de los diputados, 5 de junio de 1893 i el Real decreto de 19 de mayo de 1893 relativo al régimen municipal para los pueblos de las provincias de Luzón y de Visayas en las islas Filipinas, d'Antoni Maura i Montaner (60). En tercer lloc, també aporten una informació molt detallada les Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX, de Joan Llabrés Bernal (5 volums, 1958-1971) i Joan Pou Muntaner (4 volums, editats els dos primers el 1985 i el 1987, el tercer el 1992 i encara inèdit el quart, que s'ocupen del període 1891-1900). Aquesta obra constitueix una detalladíssima crònica del segle XIX a Mallorca, realitzada a partir, sobretot, de la premsa periòdica (61).

M'han estat de gran utilitat les memòries de la societat Balear de Beneficiència de l'Havana (1886, 1887, 1900, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907 i 1914) i les de la "Compañía Curtidora Industrial" (1883-1884). En quint lloc, m'han estat molt útils alguns opuscles d'entitats com la Junta de Protecció al

soldat (62), el Cercle Weylerista (63) i la Unió Republicana (64), i les Notas de Acuerdos municipales desde 1815 á 1907, de l'Ajuntament de Palma.

En darrer lloc, he de citar algunes obres de reflexió política, com les de Llorenç Barceló, La suerte de España (1899); Andreu Barceló, Educación política de los pueblos (1906) i Miquel dels Sants Oliver, La cuestión regional (1899) i La literatura en Mallorca (1903).

Hem estructurat aquesta tesi en deu capítols, que incloen la introducció com a capítol primer i les conclusions com a capítol desè. El segon capítol és una enumeració de les fonts i de la bibliografia. El capítol tercer (**Les colònies espanyoles d'Ultramar a finals de segle XIX**), és una aproximació a les històries de Cuba, les Filipines i Puerto Rico durant el segle XIX, on es dedica especial atenció a les reformes projectades per Antoni Maura durant el seu mandat com a ministre d'Ultramar (1892-94). S'ha elaborat amb la documentació de l'Arxiu Antoni Maura de Madrid i s'ha utilitzat la bibliografia cubana i porto-riquenya.

El següent capítol (**Alguns aspectes de les relacions entre les Illes Balears i les colònies durant el segle XIX**), es centra en les relacions comercials, a partir de la premsa de l'època i de documentació procedent de l'Arxiu de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Palma de Mallorca; en l'emigració a Cuba i Puerto Rico, a partir sobretot de les memòries de la Societat Balear de Beneficiència, de l'Havana i de les "Estadísticas de emigraciones e inmigraciones" de la "Gaceta de Madrid"; i

en la participació dels illencs en altres guerres colonials del segle XIX, a partir sobretot de l'obra de Llabrés Bernal i Joan Pou Muntaner.

En el capítol quint (**Els balears a les guerres de Cuba i de les Filipines**) quantificam el nombre d'illencs que anaren a les guerres colonials i els que hi moriren. També establím com hi anaren, qui eren els que havien de partir, quins foren els que es destacaren i, entre d'altres variables, quines eren les causes de la mortalitat dels illencs a Ultramar. La font més important d'aquest capítol són els llistats de baixes publicats pel "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra" i la "Gaceta de Madrid".

El sisè capítol (**El general Weyler a Cuba**) és una anàlisi del paper jugat pel general mallorquí de l'Exèrcit Espanyol, Valerià Weyler i Nicolau, com a capità general de Cuba els anys 1896-97. Aquest capítol el realitzam sobretot amb les seves memòries, ja esmentades i amb bibliografia de procedència cubana.

El setè capítol (**El seguiment de les guerres**), estudia, a través de la premsa de Palma, com foren rebuts els grans esdeveniments de les guerres de Cuba i de les Filipines, com la mort de Maceo o la batalla de Santiago de Cuba.

En el capítol vuitè (**Les repercussions polítiques i culturals**), volem fer un estudi detallat de les conseqüències polítiques i culturals de les guerres d'Ultramar. Intentam esbrinar quina va ésser la postura dels diferents partits i grups polítics davant la guerra i la independència de Cuba i també quina era la seva actitud durant la qüestió nacional mallorquina. Dedicam especial atenció al fenomen polític conegut com a "weyle-

risme", que fou exclusiu de Mallorca.

En el darrer capítol (**Les repercussions socials, econòmiques i culturals**), estudiam la "Junta de Protecció al Soldat" i la qüestió de l'atenció que s'havia de donar als repatriats així com la crisi econòmica causada per la guerra amb els Estats Units i el restabliment de les relacions econòmiques i migratòries després de l'agost del 1898. També analitzam la influència de la guerra sobre la cultura popular, a través sobretot de les cançons populars anomenades gloses.

A més, incloem un **Apèndix Documental**, on s'han de destacar el "Registre dels soldats balears morts a Cuba, les Filipines i Puerto Rico (1895-99)" i el "Registre dels soldats balears repatriats de Cuba, les Filipines i Puerto Rico", i un **Apèndix Gràfic**.

Pel que fa a la qüestió lingüística, hem optat, en funció del rigor històric, per deixar els documents citats textualment en la seva llengua original. Amb tot, som conscients que, a causa del predomini de les fonts documentals i historiogràfiques en castellà es produeix una continua alternança entre dos codis lingüístics diferents.

En canvi, hem catalanitzat els noms de font dels nats a l'àrea lingüística catalana, així com els noms d'organismes i societats, menys els de difícil reconeixement. Per norma general, s'ha obviat la conjunció «i» entre llinatges, seguint l'ús actual a Mallorca. Com és lògic, en les obres i publicacions s'ha respectat sempre la llengua original (65).

NOTES DEL CAPITOL 1

- (1) Sobre l'emigració, vegeu la síntesi de SERRA, Sebastià (1991): L'emigració mallorquina a Amèrica. A Amèrica y Mallorca. Ajuntament de Palma-Edicions Miramar, pàg. 219-230.
- (2) Vegeu SUAU, Jaume (1991): El món rural mallorquí (1750-1860). Curial, Barcelona.
- (3) Es pot realitzar un primer acostament al concepte d'insularitat a partir de BARCELO PONS, Bartolomé (1972): El Mediterráneo occidental y sus islas. "Mayurqa", Palma, número VII, p. 5-23.
- (4) Vegeu PIÑA HOMS, Román (1979): La diputación provincial de las Baleares. Impremta Mossèn Alcover.
- (5) Per un primer acostament a les conseqüències d'aquesta guerra a Mallorca, vegeu MARIMON, Antoni (1992): Guerra d'Àfrica. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Palma

de Mallorca.

- (6) Vegeu MARIMON, Antoni (1992): Guerra del Marroc. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Palma de Mallorca.
- (7) Que ha estat analitzada recentment per NEGREIRA, Juan (1991): Voluntarios baleares en la División Azul y Legión Azul 1941-1944. Miramar, Palma de Mallorca.
- (8) Vegeu FULLANA, Pere (1992): Guerra del Francès. A Gran Enciclopèdia de Mallorca, Palma de Mallorca.
- (9) Vegeu MARIMON, Antoni (1992): Guerres Carlistes. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Palma de Mallorca.
- (10) Vegeu, per exemple, MORALES LEZCANO, Víctor (1976): El colonialismo hispanofrancés en Marruecos (1898-1927). S. XXI, Madrid; i LOPEZ GARCIA, Bernabé (1979): La cruz y la espada. A España en Africa. Un siglo de fracaso colonial. Información y publicaciones, Madrid, pàg. 35-48.
- (11) Vegeu, entre altres, MARCUS, Harald G. (1969): Imperialism and expansionism in Ethiopia from 1865 to 1900. A Colonialism in Africa 1870-1960. Volum I. Cambridge University Press, Cambridge, pàg. 420-461; MIEGE, Jean-Louis (1980): Expansión europea y descolonización de

1870 a nuestros días. Labor, Barcelona; CHESNEAUX, Jean (1969): Asia Oriental en los siglos XIX-XX. Labor, Barcelona; FONTANET (1908): Campaña de Extremo Oriente. 1904. Operaciones del Ejército Ruso. Comisión militar española. Madrid; AMATSU, Paul (1977): Meiji. Revolución y contrarrevolución en Japón. S. XXI, Madrid; KOCHAN, Lionel (1968): Rusia en revolución (1890-1918). Alianza Editorial, Madrid.

I sobre les repercussions de la guerra russo-japonesa a Mallorca, vegeu RIPOLL, Luis (1991): Mallorca y la guerra ruso-japonesa. "El Día 16 de Baleares", Palma, 27 de gener de 1991.

- (12) Vegeu, per exemple, GONZALEZ ASENJO, Alfonso J (1985): La resistencia al servicio militar en Galicia. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 34-35, pàg. 197-318; MORENO GONZALEZ, Xoan M. (1984): Federalismo y regionalismo en la Galicia de la Restauración. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 28-29, pàg. 455-467; i DURAN, J.A. (1977): Agrarismo y movilización campesina en el país gallego (1875-1912). S. XXI, Madrid.

- (13) Vegeu, entre altres, VIDAL OLIVARES, Javier (1987): Comerciantes y políticos (Alicante, 1875-1900). Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Alicante, Instituto de Estudios Juan Gil-Albert de la Dipu-

tación Provincial de Alicante, Alicante; REIG, Ramiro (1986): Blasquistas y clericales. La lucha por la ciudad en la Valencia de 1900. Institució Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, Valencia; i MANCEBO, Ma F.; HERNANDEZ SANDOICA, E. (1977): La burguesía valenciana y su participación en la financiación de la Guerra de Cuba i Puerto Rico. "Estudis d'Història Contemporània del País Valencià", València, número 1.

(14) Partia d'un primer treball elaborat per María Luz Asenjo i María Beatriz Zamorano.

(15) En el capítol III de Entre Escila i Caribdis. El catalanisme i la Catalunya conservadora de la segona meitat del segle XIX. Barcelona, La Magrana, 1990, pàg. 80-107.

(16) Per exemple Historia política de la España Contemporánea 2. 1885-1897. Madrid, Alianza, 1974.

(17) La Epoca de la Restauración. Panorama político-social, 1875-1902. A "Historia de España" dirigida per Manuel Tuñón de Lara, volum VIII, "Revolución burguesa, oligarquía y caciquismo (1834-1923)". Labor, Barcelona, 1986, pàg. 269-406.

- (18) La Restauración. A "Manual de Historia de España", volum V, "Siglo XIX", Historia 16, Madrid, 1990, pàg. 307-503.
- (19) Regionalistes i nacionalistes (1898-1931). Dopesa, Barcelona, 1979.
- (20) De la revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil. 1868-1939. Volum VII de la "Història de Catalunya" dirigida per Pierre Vilar, Edicions 62, Barcelona, 1989.
- (21) Resum d'història del catalanisme. La Magrana, Diputació de Barcelona, Barcelona, 1983. Va esser editada per primera vegada el 1936.
- (22) ARDIT, Manuel; BALCELLS, Albert; SALES, Núria (1980): Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975. Edhasa, Barcelona, pàg. 337-402.
- (23) El catolicisme social a Mallorca. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1990, pàg. 22-23.
- (24) Dilucidación de algunos aspectos de la ejecutoria de José canalejas a través de sus comunicados al general Valeriano Weyler. "Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana", Palma de Mallorca, número 839 (1985) pàg.

- (25) El regionalisme a Mallorca 1900-1936: La Veu de Mallorca. A Quinze anys dels premis d'investigació "Ciutat de Palma", Ajuntament de Palma 1986, pàg. 87-106.
- (26) Assaig d'història de l'educació a la Mallorca contemporània. Universitat de les Illes Balears, Palma, 1991, pàg. 215-309.
- (27) A més de l'obra esmentada a la nota 20, vegeu per exemple, L'anticlericalisme contemporani a Mallorca (1868-1936). "Lluc", Ciutat de Mallorca, número 736, (1985), pàg. 10-14; i El bisbe Jacint Maria Cervera i Cervera i la qüestió social (1886-1897). A L'església mallorquina durant la Restauració. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.
- (28) Entorn del moviment obrer a Mallorca el segle XIX, I i II. "Randa", Barcelona, número 1 i 2, 1975-76, pàg. 89-129 i 101-123.
- (29) Església i societat a la Mallorca del segle XX. Curial, Barcelona, 1977.
- (30) La renaixença a Mallorca. Daedalus, Palma.

- (31) L'esquerra nacionalista a Mallorca (1900-1936). La Magrana, Diputació de Barcelona, Barcelona, 1986.
- (32) Mallorca davant el centralisme. Curial, Barcelona, 1980. i la seva obra més recent Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1991.
- (33) L'aventura de la Nova Palma. Moll, Palma de Mallorca, 1976.
- (34) Aproximació a Joan Torrandell (1869-1937). Affar, Palma de Mallorca, número 1, 1981, pàg. 105-118.
- (35) Ciudadanos de primera. El cuerpo electoral mallorquín en el siglo XIX (1837-1899). Universitat de les Illes Balears, 1989, tesi doctoral inèdita.
- (36) Gabriel Alomar (l'honestedat difícil). Ajuntament de Palma, 1984.
- (37) Joan Mir i Mir. Obra anarquista. 1898 a 1915. "Revista de Menorca", Maó, segon trimestre 1988, pàg. 101-264.
- (38) Menorca, segle XX. De la monarquia a la República. Moll, Mallorca, 1976.

- (39) Historia de Ibiza. Volumen II. Crónicas siglo XIX. Dae-
dalus, Palma, 1966.
- (40) Formentera. Historia de una isla. Albatros, Valencia,
1981.
- (41) Sobre el "98" a nivell internacional hi ha una abundant
bibliografia. Darrerament ha aparegut COMPANYS MONCLUS,
Julián (1989): De la explosión del Maine a la ruptura
de relaciones diplomáticas entre Estados Unidos y Es-
paña (1898). Quaderns del Departament de Geografia i
Història de l'Estudi General de Lleida.
- (42) Vegeu sobretot Final del Imperio. España 1895-1898. S.
XXI, Madrid.
- (43) Higiene y sociedad en la guerra de Cuba. "Estudios de
Historia Social", Madrid, número 5, 1978, pàg. 361-384.
- (44) Los vascos y la insurrección de Cuba en 1868. "Historia
contemporánea, Bilbao, número 2, 1989, pàg. 139-164.
- (45) Amèrica com a fugida, servei militar i emigració ul-
tramarina al Prat al segle XIX. A Terceres Jornades
d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Amèrica i Ca-
talunya, Barcelona, 1990, pàg. 61-75.

- (46) Con la marcha de Cádiz. Imágenes españolas de la guerra de independencia cubana. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, 1988, pàg. 327-387.
- (47) Immigració, lleves i guerres colonials. El cas cubà: 1834-1878. A Terceres Jornades d'Estudis Catalano-Americanans. Comissió Amèrica i Catalunya, Barcelona, 1990, pàg. 23-37.
- (48) NUÑEZ FLORENCIO, Rafael (1991): Los anarquistas españoles y americanos ante la guerra de Cuba. "Hispania", madrid, número 179, pàg. 1077-1092.
- (49) Poesia i memòries de Josep Conancla i Fontanilles sobre la guerra de Cuba. A Terceres Jornades d'Estudis Catalano-Americanans. Comissió Amèrica i Catalunya, Barcelona, 1990, pàg. 197-209.
- (50) Per exemple, Servei militar i societat a l'Espanya dels XIX. "Recerques", Barcelona, número 1, 1970, pàg. 145-166.
- (51) Op. Cit. nota 13.

- (52) Ideología y sociedad frente al conflicto cubano (1868-1878). Palma de Mallorca.
- (53) El último episodio colonial: Filipinas. A América y Mallorca. Del predescubrimiento hasta el siglo XX. Ajuntament de Palma/ Edicions Miramar, Palma de Mallorca, pàg. 195-199.
- (54) El general Vara de Rey i el Caney. Comissió Illes Balears V Centenari.
- (55) Per a la qual cosa ens hem auxiliat amb l'índex de noms de DIVERSOS AUTORS (1979): Atlas de les Illes Balears. Diàfora, Barcelona; i MOLL, Francesc de B. (1987): Els llinatges catalans. Moll, Mallorca.
- (56) Un recull de bibliografia sobre la premsa de les Illes Balears es pot trobar a SERRA BUSQUETS, Sebastià (1985): La situació actual dels estudis sobre la premsa a les Illes Balears. "Estudis Baleàrics", Palma de Mallorca, número 18, pàg. 116-119. Posteriorment ha aparegut CARRIO TRUJILLANO, Bartomeu (1989): Metodologia d'història de la premsa a Mallorca: les publicacions nacionalistes. "Randa", Barcelona, número 24, pàg. 37-52. A més, hem d'indicar que formam part d'un equip d'història de la premsa dirigit per Sebastià

Serra. Aquest equip està integrat per Bartomeu Carrió, Arnau Company, Pere Fullana i Antònia Sastre. Hem disposat d'una ajuda del Centre Superior d'Investigacions Científiques.

(57) ALMUIÑA FERNANDEZ, Celso (1989): Prensa y opinión pública. A III Symposium de Metodologia Aplicada a la Historia de la Masoneria Española, Centro de Estudios Históricos de la Masonería Española, pàg. 249.

(58) SAEZ ISERN, Francesc (1990): El cos electoral de Felanitx al segle XIX. Ca's Concos d'es Cavaller, pàg. 23. La seva font és el cens de 1900 de la població de l'Estat Espanyol de la Direcció General de l'Institut Geogràfic i Estadístic. Ja havien donat la xifra del 77% d'analfabetisme POMAR, Jaume (1976): L'aventura de la Nova Palma. Moll, Palma de Mallorca, p. 10; CARRIO, B.: Op. Cit. nota 49, p. 42, i SUREDA GARCIA, Bernat; COLOM, Antoni J.; DIAZ, Francesc J.; OLIVER, Jaume; JANER MANILA, Gabriel (1977): L'educació a Mallorca (aproximació històrica). Moll, Mallorca, p. 122-123. Els dos darrers indiquen que es basen en un treball de Miquel Porcel aparegut a "La Almudaina" (Palma), el 9 de juliol de 1904.

(59) A Mallorca, aquesta obra es pot consultar a la Biblioteca del Parlament de les Illes Balears, que és la del

Círculo Mallorquín, a la Biblioteca Bartomeu March i a la Biblioteca Balear, de la Real.

- (60) El projecte de reforma de l'administració de Cuba i Puerto Rico es pot trobar a la Biblioteca Bartomeu March, de Palma, i ha estat publicat, en castellà, per DURNERIN, James (1978): Maura et Cuba. Politique coloniale d'un ministre libéral. Les Belles Lettres, París, pàg. 199-210. El decret sobre el règim municipal de Luzón i les Visayas només l'hem localitzat a l'Arxiu Antoni Maura, de Madrid.
- (61) Hem pogut consultar el tom inèdit gràcies a la gentileza del seu autor el senyor Joan Pou Muntaner.
- (62) Reglamento de la Junta de Protección al Soldado establecida en Palma de Mallorca. Palma, 1897.
- (63) A los mallorquines. Palma, 1898; i Estatuto del Círculo Weylerista de Palma. Palma, 1898.
- (64) Meeting de Unión Republicana celebrado el 14 de febrero de 1897. Palma.

(65) Pels topònims, en el cas dels illencs, hem seguit el decret 36/1988 de la Conselleria de Cultura, Educació i Esports del govern Balear, i en els altres hem procurat seguir les formes utilitzades per l'Atlas Universal Català, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1987.

2. FONTS I BIBLIOGRAFIA

2.1. FONTS

2.1.1. LLISTATS DE CARACTER OFICIAL:

1. " Noticia de las defunciones de tropas ocurridas en el Ejército de Operaciones de la isla de Cuba, en las fechas que se indican, según participó el Capitán general de dicha Antilla", que apareix en el "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra". (1897-1900).

2. "Noticia de las defunciones de tropa ocurridas en el Ejército de Operaciones de la isla de Cuba, en las fechas que se indican, según ha participado el Capitán general de dicha Antilla", que apareix a la "Gaceta de Madrid". (1898-1900).

3. "Relación nominal de los individuos de tropa fallecidos en el Ejército de Filipinas en las fechas que se expresan", que apareix en el "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra" (1897-1900).

4. "Relación nominal de los individuos de tropa fallecidos en el Ejército de Filipinas

en las fechas que se expresan", que apareix a la "Gaceta de Madrid". Aquest encapçalament canvia a "Noticias de defunciones de jefes, oficiales, asimilados y tropas ocurridas en Filipinas en las fechas que se indican según participa el General Presidente de la Comisión de Selección y Transporte del material de guerra" (1898-1900).

5. "Estadística de emigración e inmigraciones". També a la "Gaceta de Madrid" (1892-1901).

6. "Regresados de Cuba" (1896-1898) a "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra".

7. "Regresados de Filipinas" (1896-1898) a "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra".

8. "Pensiones a viudas y padres" a "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra".

9. "Exentos" a Diario Oficial del Ministerio de la Guerra".

10. "Subscripción nacional voluntaria para el fomento de la Marina y gastos de guerra" a

"Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca".

11. "Subscripción nacional voluntaria para el fomento de la Marina y gastos de guerra" a "Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Menorca".

2.1.2. PUBLICACIONES.

Hem consultat els següents diaris i revistes de l'època:

1) De Mallorca:

- La Actualidad (abril 1898).
- La Almudaina (maig-agost de 1891; març 1895; setembre 1896; febrer-abril 1898; juliol 1898).
- El Ancora (març 1896; agost 1896; febrer 1898; abril 1898; octubre 1898; desembre 1898).
- El Aparecido (maig 1895).
- El Balear (gener 1898).
- La Bocina (març-abril 1896; abril 1898).
- Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación (febrer 1899-desembre 1900).
- Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana (1897-1900).
- Boletín Comercial (maig 1896; octubre 1897-febrer 1899).
- Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca (gener-agost 1898).
- Boletín Revista de la Cámara Agrícola Balear (abril 1899).
- La Correspondencia (agost-octubre 1898 i

- març 1899).
- El Convencional (setembre 1898-abril 1899).
  - El Día (abril 1899).
  - Diario de Mallorca (deseembre 1900).
  - El Diario de Palma (agost-setembre 1898).
  - El Eco de Inca (gener 1900).
  - Fígaro (juliol 1899).
  - En Figuera (setembre-deseembre 1893).
  - El Gorro Frigio (1904-1905).
  - Heraldo de Baleares (agost 1895; març 1896;
juny-agost 1896; març 1897; juliol-agost
1897).
  - El Liberal (abril 1899).
  - Mallorca Dominical (febrer 1897-deseembre
1901).
  - El Mallorquín (abril 1900).
  - Sa Marjal (1909-1928).
  - Nova Palma (octubre-novembre 1900).
  - La Realidad (maig 1896).
  - La Región (novembre 1898).
  - La Roqueta (octubre-deseembre 1898).
  - La Tradición (abril 1897-juliol 1898).
  - La Última Hora (agost-setembre 1898).
  - La Unión Conservadora (deseembre 1898).
  - La Unión Republicana (gener-juliol 1898).
  - La Verdad (agost 1901).
  - La Veu de Mallorca (febrer-abril 1900).

2) De Menorca:

- El Bien Público (1898).
- Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Menorca (1898).
- El Grano de Arena (1898).
- El Noticiero. Periódico de Avisos y Noticias (1898).
- El Porvenir del Obrero (1898).
- Revista de Menorca (1898-1909).

3) De Eivissa:

- Diario de Ibiza (gener 1897-maig 1899).
- La Bandera de Ibiza (maig-novembre 1895).
- El Correo de Ibiza (deseembre 1899-gener 1900).

4) Estatals (Madrid):

- Gaceta de Madrid (1892-1901).
- Diario Oficial del Ministerio de la Guerra (1896-1900).
- Blanco y Negro (1896).

2.1.3. FONTS BIBLIOGRÀFIQUES

(1872): El fundamento y causas de la Insurrección del 20 de Enero en Filipinas. Imprenta de Segundo Martinez, Madrid.

(1880): Los diputados americanos en las Cortes españolas. Madrid.

(1891): Convenio comercial con los Estados Unidos. Palma, Tipografía Católica Balear.

(1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902): Memoria del Fomento Agrícola de Mallorca. Palma.

(1895): Ses Quebres del dia. Colomar, Palma.

(1897): Estados de las Fuerzas y Material sucesivamente enviados con motivo de las actuales campañas a los Distritos de Ultramar. Imprenta del Depósito de la Guerra, Madrid.

(1897): Filipinas. Estudios de algunos asuntos de actualidad. Imprenta de la viuda de M. Minuesa de los Ríos, Madrid.

- (1897): Meeting de Unión Republicana celebrado el 14 feb. 1897.
Discursos de los Srs. Quetglas, Quiñones, Escalas, Albis,
Ferrer, Llopis, Pomar, Pou y Marroig. Establecimiento
tipográfico del comercio.
- (1897): Necrología del Excmo. e Ilmo, Sr. D. Jacinto Maria
Cervera y Cervera, Obispo de Mallorca (1828-1897). "Boletín
Oficial del Obispado de Mallorca", Palma, volum XXXVII, pàg.
367-372.
- (1897): Pegueña guía de Manacor é indicador comercial. Tipo-lit
de Amengual y Muntaner, Palma de Mallorca.
- (1897): Reglamento de la Junta de Protección al soldado
establecida en Palma de Mallorca. José Tous, Palma de
Mallorca.
- (1897): Reglamento del centro Instructivo Obrero de Palma de
Mallorca. Est. Tipo del Comercio.
- (1897): Tombola Benéfica. Catálogo de los objetos incluidos
enerte para la tómbola organizada por la Junta de
Protección al Soldado y cuyos productos destinan
auxilio de los mallorquines que regresanh heridos
ó enfermosde las campañas de Cuba ó Filipinas y de
las familias que perecieron en dichas guerras.
Amengual y Muntaner, Palma de Mallorca.

(1898): Via fora als adormits. Per un redactor de La Veu de Catalunya. Estampa La Catalana, Barcelona.

ALCOVER, Antoni Ma (1915): Vida del Rdm. i Il·lm Sr. D. Pere Juan Campins i Barceló, Bisbe de Mallorca. Palma.

ALVAREZ GONZALEZ, Manuel (1914): ¡Maura, sí! y ¡Maura, no!. Madrid.

ALZOLA Y MINONDO, P. (1895): Relaciones comerciales entre la Península y las Antillas.

AMENGUAL OLIVER, I (1905): El problema de la emigración en Mallorca. Palma.

ANDRADE, Benito Mariano (1910): Maura y el partido conservador. Burgos.

AYUNTAMIENTO DE PALMA (1897): Contratos administrativos por subasta. Imprenta de José Tous, Palma.

AYUNTAMIENTO DE PALMA (sense data): Notas de Acuerdos Municipales desde 1851 á 1907. Palma.

AZCARRAGA Y PALMERO, Manuel (1871): La Reforma del Municipio Indígena en Filipinas. Imprenta de J. Noguera, Madrid.

BALLESTER, Rafael (1901): Al día. Palma de Mallorca.

BRAU, Salvador (1917): Historia de Puerto Rico. N. York.

BARCELO, Lorenzo (1899): La suerte de España. Colección de artículos notables. Establecimiento tipográfico Francisco Soler, Palma.

BARCELO, Andrés (1906): Educación política de los pueblos. Crespi y Sitjar, Palma.

BARRANTES, Pedro (1899): Weyler. Imp. Antonio Marzo, Madrid.

BECERRA, Manuel (1889): Real Decreto para la Organización y Régimen de los Ayuntamientos de Filipinas. Manuel Minuesa de los Ríos, Impresor, Madrid.

BELLIDO DE LUNA, Juan (1888): La anexión de Cuba a los Estados Unidos. Nueva York.

BERGA, Tomas (1852): Oración fúnebre que pronunció en las exequias celebradas en la iglesia de S Francisco, en sufragio de las almas de los que sucumbieron en Cuba. Inprenta Balear, Palma.

BLANCO (1897): Memoria de los últimos sucesos ocurridos en las isla de Luzón. Establecimiento tipográfico de "El Liberal", Madrid.

BLANCO, Julian E. (1893): El Proyecto de ley sobre reformas del Gobierno en Cuba y Puerto-Rico. Carta del Presidente de la Delegación del Partido Autonomista puerto-riqueño al Leader del mismo partido en la Metrópoli. Tipografía de A. Córdova, Puerto-Rico.

BLANCO, Julián E. (1893): A la nación. Imp. de El Clamor, Puerto Rico.

BORRAS, M. (1889): Dècimes glosades referents en els emigrants mallorquins. Imprenta de J. Colomar, Palma.

BORRAS, M. (1889): Els emigrants de Pollensa i Manacor. Imprenta de Viuda e hijas de Gelabert, Palma.

BURGUETE, R. (1902): La guerra. Filipinas. Barcelona.

BURGUETE, R. (1905): El problema militar. Palma de Mallorca.

CABRERA, Raimundo (1887): Cuba y sus jueces (Rectificaciones oportunas). Habana.

CANTAULARO, Padre (1914): Catecismo de la doctrina naurista.
Madrid.

CAPO, Miquel (1899): Guia general de Baleares. Descriptivo y comercial. Tipo-litografía de Bartolomé Rotger, Palma de Mallorca.

CARRERAS RIERA, Lucas (1911): Menorca en la primera década del siglo XX. Industria y comercio. "Revista de Menorca", Mahón, volum VI, pàg. 13-23.

CASA-NOVA YST, Luis (1894): Las reformas y después la independencia. Habana.

CATA, Sabas V. (1895): Verdades amargas. Exposición de los males que afligen a Cuba. Habana.

CENTRO BALEAR. BENEFICIENCIA Y AUXILIOS MUTUOS (1902): Memoria presentada por la Junta Directiva correspondiente al año I de su reforma y XVII de su fundación. Imprenta Avisador Comercial, La Habana.

CENTRO BALEAR. SOCIEDAD DE BENEFICIENCIA, AUXILIOS MUTUOS, INSTRUCCION Y RECREO (1903): Memoria presentada por la Junta Directiva, leida en la Junta General Ordinaria celebrada el 27 de diciembre de 1903. Imprenta de Ruiz Hno "La Universal", La Habana.

CENTRO BALEAR. SOCIEDAD DE BENEFICIENCIA, AUXILIOS MUTUOS, INSTRUCCION Y RECREO (1904): Memoria presentada por la junta directiva. Imprenta "La Universal", La Habana.

CENTRO BALEAR. SOCIEDAD DE BENEFICIENCIA, AUXILIOS MUTUOS, INSTRUCCION Y RECREO (1905): Memoria presentada por la Junta Directiva a la General el 24 de diciembre de 1905. Imprenta de Ruiz y Hno "La Universal", La Habana.

CENTRO BALEAR. SOCIEDAD DE BENEFICIENCIA (1906): Memoria presentada por la Junta directiva a la general. Imprenta "La Universal", La Habana.

CENTRO BALEAR (1907): Memoria presentada por la junta directiva. Imprenta "La Universal", La Habana.

CENTRO BALEAR. SOCIEDAD DE BENEFICIENCIA, AUXILIOS MUTUOS, INVALIDOS, INSTRUCCION Y RECREO (1913): Memoria presentada por la junta directiva. Imprenta "La Universal", La Habana.

CIRCULO WEYLERISTA (1898): A los mallorquines. Palma.

CIRCULO WEYLERISTA DE PALMA DE MALLORCA (1898): Estatuto del círculo Weylerista. Est. tipográfico de J. Tous, Palma.

COLLAZO, Enrique (1893): Desde Yara hasta el Zanión. Aportaciones históricas. La Habana.

CONTE, F.A. (1892): Las aspiraciones del Partido Liberal de Cuba. Madrid.

COUSINO QUIROGA, J. (1917): El Ejército como elemento indispensable para la vida nacional. Madrid.

DABAN Y RAMIREZ DE ARELLA, Antonio (1894): Memoria acerca del Estado Social y Moral de la Isla de Puerto-Rico.

DIAZ CANEJA, Ignacio (1893): Las reformas del sr. Maura. Estudio crítico. Puerto Rico.

DIAZ Y PEREZ, Nicolás (1882): Dictámen sobre las causas y origen de la emigración en las provincias de Baleares y Canarias. Ministerio de Fomento. Dirección general de agricultura, industria y comercio, Madrid.

- DIRECTORIO DEL PARTIDO AUTONOMISTA PUERTORRIQUEÑO (1893): Al partido. A. Córdova, Puerto-Rico.
- DUPIERRY, M. (1866): Cuba y Puerto Rico. Medios para conservar estas dos Antillas en su estado de esplendor. Madrid.
- ENSENYAT, Juan B. (1892): El problema social. Conferencia dada en el Casino Republicano de Palma dia 3 de abril de 1892. Imprenta de viuda e hijos de Gelabert, Palma.
- ESLAVA, Rafael G. (1894): Las Reformas y su secreto. La Tipografía, Habana.
- FABIE, A. M. (1868): Mi gestión ministerial respecto a la isla de Cuba. Madrid.
- FAJARNES TUR, Enrique (1898): Anuario demográfico de las Islas Baleares (1896). Hijas de Juan Colomar, Palma de Mallorca.
- FAJARNES TUR, Enrique (1898): Enfermedades dominantes en los ejércitos de Europa. "Revista Balear de Ciencias Médicas", Palma de Mallorca, volum XVI, primer semestre.
- FAJARNES TUR, Enrique (1898): La nupcialidad en Palma de Mallorca. Estudio demográfico. Hijas de Juan Colomar, Palma de Mallorca.

FAJARNES TUR, Enrique (1899): Anuario demográfico de las Islas Baleares (1897). Hijas de Juan Colomar, Palma de Mallorca.

FAJARNES TUR, Enrique (1899-1900): Demografía de Baleares en 1987. "Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana", Palma de Mallorca, volum VIII, pàg. 36.

FAJARNES TUR, Enrique (1899-1900): Demografía mallorquina en 1897. "Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana", volum VIII, pàg. 212.

FAJARNES TUR, Enrique (1899-1900): Demografía de Palma en 1897. "Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana", Palma de Mallorca, volum VIII, pàg. 280.

FAJARNES TUR, Enrique (1900): La morti-natalidad en Palma durante un cuarto de siglo. 1872-1896. Hijas de Juan Colomar, Palma de Mallorca.

FAJARNES TUR, Enrique (1901): Mortalidad de las enfermedades dominantes en la Ciudad de Palma. Hijas de Juan Colomar, Palma de Mallorca.

FAJARNES TUR, Enrique (1901): Demografía dinámica de Baleares. Palma.

FAJARNES TUR, Enrique (1903): Emigración e inmigración en las Baleares. Colomar, Palma.

FERNANDEZ DE CASTRO, Rafael (1893): Meeting de Tacón. Discurso pronunciado en el meeting liberal autonomista celebrado en la noche del 13 de enero de 1893. La Discusión, Habana.

FIGUERAS, Francisco (1898): Cuba libre. independencia o anexión. A. W. Horves, Nueva York.

FILIBERTO, Máximo (1896): Dios, patria y rey, o catecismo del carlista. Palma de Mallorca. Segona edició.

FITE, Vidal (1899): Las desdichas de la patria, Insurrecciones de Cuba y Filipinas. Guerra y censura militar. Pérdidas y responsabilidades. Madrid.

FLACK, Horace Edgard (1906): Spanish-American Diplomatic Relations Preceding the war of 1898. Baltimore.

FOMENTO DE TRABAJO NACIONAL (1890): La Cuestión Cubana. Tipografía Hispano-Americana, Barcelona.

FUENSANTA DE PALMA, El marqués de la (1905): El problema migratorio. Estudios. Imp. del asilo de Huérfanos del S. C. de Jesús, Madrid.

GALLEGO, Tesifonte (1897): La insurrección cubana. Madrid.

GOICOECHEA, Antonio (1914): Hacia la democracia conservadora. Madrid.

GONZALEZ, Dacio (1894): Las reformas de Maura. Imp. Aurora del Yumuri, Matanzas.

GONZALEZ ALCORTA, Leandro (1895): ¿Qué pasa en Cuba?. Madrid.

GONZALEZ LLORENTE, Pedro (1893): Las Reformas y la Fantasma. La Propaganda Literaria, Habana.

GOVIN, Antonio (1887): La autonomía colonial. Habana.

GUIA DE LA ADMINISTRACION MUNICIPAL DE PALMA, CAPITAL DE BALEARES (1894). Tipografía de Bartolomé Rotger.

GUIA DE LA ADMINISTRACION MUNICIPAL DE PALMA, CAPITAL DE BALEARES (1899). Establ. Tipográfico de J. Tous, Palma de Mallorca.

GUMA, C. (sense data): De la rambla á la manigua. Antoni López, editor, Barcelona.

GUMA, C. (sense data): Blanchs y negres, ó la qüestió de Cuba. Antoni López, editor, Barcelona.

HAUPT, Ottomar (1894): Reforma monetaria en Puerto Rico.

"El Economista", 21 de juliol de 1894.

HERNANDEZ SANZ, F. (1908): Compendio de geografía e historia de la isla de Menorca. Mahón.

ISERN Y MARCO, Damián (1899): Del desastre nacional y sus causas. Imprenta de la Vda de M. Minuesa de los Ríos, Madrid.

ISERN Y MARCO, Damián (1907): El general Polavieja como militar y como hombre de gobierno. R. Velasco, Madrid.

IZQUIERDO, José A. (1895): Restos del imperio colonial de España en América (Cuba y Puerto Rico). Madrid.

JIMENEZ DE LA ROMERA, Waldo (1887): España. Sus monumentos y artes. Su naturaleza é historia. Cuba, Puerto Rico y Filipinas. Est. Tipográfico Editorial de Daniel Cortezo, Barcelona.

JUNTA DE PROTECCION AL SOLDADO (1900): Noticia de sus actos y de sus ingresos y gastos. Tipo-litografía de Amengual y Muntaner, Palma de Mallorca.

JUVENTUD CONSERVADORA (1913): El señor Maura y el partido conservador ante la opinión. Madrid.

LABRA, Rafael María de (1891): La reforma electoral en las Antillas españolas. Madrid.

LABRA, Rafael María de (1892): La autonomía colonial en España. Madrid.

LABRA, Rafael María de (1894): La política colonial en 1893. Madrid.

LABRA, Rafael María de (1896): La autonomía colonial ante las Cortes Españolas y la opinión pública. Celestino Apaolaza, impresor, Madrid.

LAFUENTE VANRELL, Lorenzo (1907): Geografía e historia de Menorca. Revista Científico Militar, Barcelona.

- LEYVA Y AGUILERA, Herminio c. (1893): El movimiento insurreccional de 1879 en la provincia de Santiago de Cuba. "La Universal", Habana.
- LOPEZ TUERO, Fernando (1896): El pesimismo autonomista de las Antillas. Madrid.
- MACIA, Mariano (1896): España y sus colonias de América. Madrid.
- MADOZ, Pascual (1846): Diccionario geográfico estadístico histórico de España y sus posesiones de Ultramar. Madrid.
- MARAGALL, Joan (1912): Obres completes. Gustau Gili, Barcelona.
- MARQUEZ Y PEREZ, Manuel (1886): Las islas Baleares en 1884. Apuntes varios sobre su producción, actividad económica y movimiento aduanero. Colomar, Palma.
- MARQUEZ Y PEREZ, Manuel (1893): Nuestras relaciones comerciales con las Islas de Cuba, Puerto Rico y Filipinas. Faro de Vigo, Vigo.
- MARTIN MINGUEZ, Bernardino (1897): Política y militarismo. Defensa del General Weyler. Madrid.

MAURA, Antonio; ROSSELLO, Alejandro (1895): Reunión política celebrada por el Partido Liberal Dinástico de Mallorca. Discursos.

MAURA MONTANER, Antonio (sense data): Conferencia pronunciada el día 22 de marzo de 1897, sobre el tema: La opinión pública y el problema cubano. Imprenta La Almudaina.

MAURA MONTANER, Antonio (1893): Proyecto de ley reformando el gobierno y administración civil de las islas de Cuba y Puerto Rico presentado en el congreso de diputados, 5 de junio de 1893. Imp. de la vda. de M. Minuesa, Madrid.

MAURA MONTANER, Antonio (1893): Real decreto relativo al régimen municipal para los pueblos de las provincias de Luzón y de Visayas en las islas Filipinas. Sucesores de Rivadeneyra, Madrid.

MAURA MONTANER, Antonio (1894): Disposiciones del Ministerio de Ultramar publicadas en la Gaceta de Madrid desde diciembre de 1892 á marzo de 1894. (manuscrit).

MAURA MONTANER, Antonio; ROSSELLO, Alejandro (1895): Reunión política celebrada por el Partido Liberal Dinástico de Mallorca, en la noche del 25 de septiembre. Discursos pronunciados por....

MAURA MONTANER, Antonio (1916): Estudios Jurídicos. Madrid.

MEMORIA DE LA JUNTA DE ACCIONISTAS DE LA COMPAÑIA CURTIDORA INDUSTRIAL (1883). Establ. Tip. de la Biblioteca Popular, Palma de Mallorca.

MEMORIA DE LA JUNTA DE ACCIONISTA DE LA COMPAÑIA CURTIDORA INDUSTRIAL (1884). Establ. Tip. de la Biblioteca Popular, Palma de Mallorca.

MONESCILLO, Cardenal (1891): La propiedad de la Iglesia en Filipinas. Tipografía Católica Balear, Palma de Mallorca.

MONTERO RIOS, Eugenio (1904): El Tratado de París. Conferencias pronunciadas en el Círculo de la Unión Mercantil. Madrid.

MONTEVERDE, Federico de (1898): Campaña de Filipinas. La división Lachambre. Librería de Hernando, Madrid.

MORENO LACALLE, José (1893): Proyecto de Ley de Administración de Filipinas. Manila.

OLIVER, Miguel de los Santos (1891): Cosecha periodística (Artículos varios). Imp. de Amengual y Muntaner, Palma.

OLIVER, Miguel de los Santos (1899): La cuestión regional.
Tipo-litografía de Amengual y Muntaner, Palma de Mallorca.

OLIVER, Miguel de los Santos (1901): Mallorca durante la primera
revolución (1808 a 1814). Imp. de Amengual y Muntaner, Palma
de Mallorca.

OLIVER, Miguel de los Santos (1903): Ensayos críticos. La
literatura en Mallorca (1808-1903). Tipo-litografía de
Amengual y Muntaner, Palma de Mallorca.

OLIVER, Miguel de los Santos (1906): Entre dos Españas. Gustavo
Gil, Editor, Barcelona.

OLIVER, Miguel de los Santos (1914): El caso Maura. Gustavo Gil,
editor, Barcelona.

OLMET, Luis Antón del; GARCIA CARRAFA, Arturo (1913): Los
grandes españoles: Maura. Madrid.

ORDAX, Federico (1895): Cuba, antecedentes, reformas y
estado actual. Madrid.

OSSORIO GALLARDO, Angel (1913): Un discurso y tres
artículos. Madrid.

PARTIDO REPUBLICANO CENTRALISTA (1894): Folleto de propaganda política. Imprenta de Aleu y Compañía, Madrid.

PAULIS, J; SOREL, F. de (1914): Maura ante el pueblo. Barcelona.

PEÑA, Pedro de A. (1884): La industria mallorquina. Consideraciones sobre su estado actual. Imprenta Gelabert, Palma.

PEÑA, Pedro de A. (1891): Guía manual de las Islas Baleares. Librería de J. Tous Editor, Palma.

PEREZ VENTO, Rafael (1894): Cartilla política del español en la isla de Cuba y la Reforma Maura. Habana.

PEZUELA, Jacobo de la (1863): Diccionario geográfico, estadístico e histórico de la isla de Cuba. La Habana, IV vols.

PICAVEA, Macías (1899): El problema nacional. Hechos, causas, remedios. Madrid.

PIELTAIN, Cándido (sense data): La isla de Cuba desde mediados de abril a fines de octubre de 1873. Madrid.

- PI Y MARGALL, Francisco (1869): Idea exacta de la Federación. Datos para la organización de la República Federal Española. Tip. de la V. de Gaspar, Barcelona.
- PI Y MARGALL, Francisco (1877): Las nacionalidades. Imprenta y librería de Eduardo Martínez, Madrid.
- PI I MARGALL, Francisco. (1908): Articles. Pròleg den Gabriel Alomar. Secció d'Estudis i Propaganda del "Centre Nacionalista Republicà/ tip. L'Anuari, Barcelona.
- POMAR Y FUSTER (1904): Ensayo histórico sobre el desarrollo de la instrucción pública en Mallorca. Palma de Mallorca.
- PONS FABREGAS, Benito (1906): Juan Oliver (Maneu). Vicente Juan (Ribas). Memorias biográficas. Francisco Soler, Palma.
- POLAVIEJA, Camilo García de (1898): Relación documentada de mi política en Cuba. Madrid.
- PRIMO DE RIVERA, Fernando (1898): Memoria dirigida al Senado... acerca de su gestión en Filipinas. Imprenta y litografía del Depósito de la Guerra, Madrid.

REGLAMENTO DEL PARTIDO Y CASINO DE LA UNION REPUBLICANA DE PALMA.
(1896). Est. tipográfico del comercio.

REIXART I MORA, Josep (1906): Sa crisi de l'any 1906. Impremta de
"El Porvenir Obrero", Maó.

RETANA, W. E. (1896): Mando del general Weyler en Filipinas. 5
junio 1888-17 noviembre 1891. Apuntes y documentos para la
historia política administrativa y militar de dichas islas.
Imp. de la Viuda de M. Minuesa, Madrid.

RETANA, W. E. (1907): Vida y escritos del Doctor Rizal. Madrid.

RETANA, W. E. (1910): Rizal. Noticias biográficas. Biblioteca
popular de "L'Avenç", Barcelona.

REVERTER DELMAS, emilio (1896-97): Cuba española. Reseña
histórica de la insurrección cubana de 1895. Centro
Editorial de Alberto Martín, Barcelona.

REVERTER DELMAS, Emilio (1899): La insurrección de Filipinas
en 1896 y 1897. Centro Editorial de Alberto Martín,
Barcelona, II volums.

RIUDAVETS Y TUDURY, Pedro (1885): Historia de la isla de Menorca.

Imprenta Fernando Fabregues, Mahón, III volums.

RODRIGUEZ, José Ignacio (1900): Estudio histórico sobre el origen desenvolvimiento y manifestaciones prácticas de la idea de la anexión de la isla de cuba a los Estados Unidos. La Propaganda Literaria, La Habana.

ROOSEVELT, Theodore (1899): The Rough Riders. London.

ROSSELLO BIBILONI, Jaime (1905): Formación del pueblo español. Conferencia dada en el círculo liberal de Palma de Mallorca el día 29 de enero de 1905. Rotger, S.A.

SAMPOL Y RIPOLL, Pedro (1900): Anuario Bibliográfico de Mallorca. 1898. BSAL, volum VIII.

SANGUILY, Manuel (1893): Hojas literarias. Habana.

SARGENT, H. (1907): The Campaign of Santiago de Cuba. London.

SASTRON, Manuel (1901): La insurrección en Filipinas y guerra hispano-americana. Madrid.

SOCIEDAD BALEAR DE BENEFICIENCIA (1886): Memoria. M. Ruiz y Compañía. Habana.

SOCIEDAD BALEAR DE BENEFICIENCIA (1887): Memoria. P. Fernández y Compañía. Habana.

SOCIEDAD BALEAR DE BENEFICIENCIA (1891): Memoria. Imprenta "La Habanera". Habana.

SOCIEDAD BALEAR DE BENEFICIENCIA (1900): Memoria leída en la junta general de socios. Imprenta "La Nacional". Habana.

SOCIEDAD BALEAR DE BENEFICIENCIA (1901): Memoria. Imprenta "La Nacional". Habana.

SOCIEDAD MARITIMA Y COMERCIAL DE PALMA DE MALLORCA (1878): Exposición dirigida al excmo. Sr. Ministro de Hacienda. Pedro J. Gelabert, Palma.

SERRANO, Nicolás María (1892): Memoria sobre el estado de Cuba. Madrid.

SHERMAN, John (1896): La causa de Cuba. Derecho de los cubanos a la beligerancia. Los crímenes del general Weyler. Imp. El Cuba, Tampa.

SINTES, Juan (1892): Carta de viaje á Filipinas. Mayo 1884.

Sociedad Tip. Los Tipos, Inca.

TACON, Miguel (1838): Relación del Gobierno Superior y capitania de la isla de Cuba. Imprenta del gobierno y capitania general, Habana.

VALDESPINO, J. C. (1906): Estudio biográfico de D. Vicente Juan Rosselló, hijo ilustre de Palma. Amengual y Montaner, Palma.

VALLE RUIZ, Restituto del (1899): Oración funebre que en las solemnes exequias celebradas por la Junta de Protección al Soldado el dia 27 de enero de 1899 en sufragio de los soldados mallorquines fallecidos a consecuencia de nuestras guerras coloniales. Amengual y Muntaner, Palma de Mallorca.

WEYLER Y NICOLAU, Valeriano (1910): Mi mando en Cuba (10 febrero 1896 á 31 octubre 1897). Historia militar y política de la última guerra separatista durante dicho mando. Imprenta litográfica y casa editorial de Felipe González Rojas, Madrid, 5 volums.

WILCOX, Marrion (1900): Harper's History of the war in the Philippines. Harper and Brothers, New York.

WILSON, H. W. (1900): The Downfall of Spain. London.

WOODFORD, Stewart L. (1899): The American-Spanish War. Norwich.

2.1.4. FONTS ARXIVISTIQUES.

- 1- Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Palma.
- 2- Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Selva.
- 3- Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Lluçmajor.
- 4- Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Sant Joan.
- 5- Arxiu del Regne de Mallorca (Palma).
- 6- Arxiu de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Palma de Mallorca.
- 7- Arxiu de la Fundació Antoni Maura (Madrid).
- 8- Arxiu Històric Nacional (Madrid).
- 9- Arxiu del diari "La Ultima Hora".

2.1.5. FONTS ORALS INDIRECTES.

Recollides a les següents localitats de Mallorca:

- 1- Alaró.
- 2- Alcúdia.
- 3- Ariany
- 4- Cala Rajada (Capdepera).
- 5- Campanet.
- 6- Campos.
- 7- Llubí.
- 8- Manacor.
- 9- Mancor de la Vall.
- 10- Montuïri.
- 11- Porreres.
- 12- Santa Eugènia.
- 13- Santa Margalida.
- 14- Santanyí.
- 15- Sineu.
- 16- Son Sardina (Palma).
- 17- Son Servera.

2.2. BIBLIOGRAFIA

Per facilitar la consulta de la bibliografia, l'hem estructurada en quatre blocs, la bibliografia bàsica balear, la bàsica general, la complementària balear i la complementària general.

2.2.1. BIBLIOGRAFIA BASICA BALEAR

ALEGRET, J.; GRIMALT, J. A.; MAS, J.; PONS, D., ROSSELLO, P. (1982):
Literatura. A Cent anys d'història de les Balears. Salvat,
Estella, pàg. 173-203.

ALEMANY VICH, Luis (Sense data): Las publicaciones
periódicas en Mallorca (contribución a su estudio).
(Inèdit), Palma, III volums.

ALEMANY VICH, Luis (1973): Notas para una pequeña historia de la
Banca Balear. A Banco de Crédito Balear 1872-1972. Banco de
Crédito Balear, Palma, pàg. 167-195.

ALEMANY VICH, Luis (1975): La prensa periódica en Menorca. Mahón.

ALENYAR, M.; BARCELO, B.; ARNAIZ, P. C. (1982): Evolució
econòmica. A Cent anys d'història de les Balears. Salvat,
Estella, pàg. 43-75.

ALOMAR, Gabriel (1988): Sobre liberalisme i nacionalisme. Moll,
Palma de Mallorca.

ALTABELLA, José (1969): De 1779 a nuestros días (notas urgentes para una historia de la prensa balear). "La Estafeta Literaria", Madrid, número 426-28, pàg. 92-103.

ALZINA, J.; BLANES, C.; FIOL, P.; LE-SENNE, A.; LIMONGI, A.; VIDAL, A. (1982): Història de Mallorca. Moll, Mallorca. volum II.

ARNAIZ, Pere Carlos; MUNTANER MARIANO, Lleonard (1982): Història política i social. A Cent anys d'història de les Balears. Salvat, Estella, pàg. 9-43.

BARCELO PONS, Bartolomé (1961): La Cámara oficial de comercio, industria y navegación de Palma de Mallorca. 75 años de actividad (1886-1961). Gráficas Miramar, Palma.

BARCELO PONS, Bartolomé (1961): La vida económica de Mallorca en el siglo XIX. "Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca", Palma de Mallorca, número 632, pàg. 168-181.

BARCELO PONS, Bartolomé (1962): Evolución de la población de la isla de Mallorca por municipios. "Boletín de la Cámara de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca", Palma de Mallorca, número 637, pàg. 251-254.